

141

Sanat Dünyamız

KÜLTÜR VE SANAT DERGİSİ İKİ AYDA BİR YAYIMLANIR SAYI 141 TEMMUZ-AĞUSTOS 2014 ISSN 1300-2740-141 FİYATI 15 TL

SÜRREALİZM'DEN KALAN İZLER

+ FragMENTaTION 14: Rinko Kawauchi

YKY

Yapı Kredi Yayınları

Beethoven Ustası Artur Schnabel'in İstanbul Resitalleri

“MÜZİSYEN STRAUSSLAR VE OSMANLI HANEDANI” BAŞLIKLİ ÇALIŞMASI
2012 YILINDA YKY'DEN YAYIMLANAN ÖMER EĞECİOĞLU'NUN BU SEFERKİ
ARAŞTIRMA KONUSU ARTUR SCHNABEL.

ÖMER EĞECİOĞLU

İngilizceden çeviren: Özlem Özarpacı

“Sadece icra edilebileceğinden daha iyi olduğunu düşündüğüm müzikten etkilenirim.”

Artur Schnabel.

Artur Schnabel Mozart, Schubert ve özellikle Beethoven'ın piyano müziğinin yorumuna özel bir yoğunluk katmış bir sanatçı, 20. yüzyılın büyük müzikal dehalarından biriydi. İsviçre'de, 15 Ağustos 1951 tarihinde, 69 yaşında vefat eden Schnabel'in ölümünün ertesi günü yayımlanan ölüm ilanında *New York Times* gazetesi, sanatçının yaşamını, eserlerini ve müzikseverlerin sanatçıya gösterdiği hayranlığın nedenlerini şu sözlerle özetledi:¹

“Artur Schnabel, yaşayan en iyi klasik piyanistlerden biri olarak değerlendiriliyordu. Ana ilgi alanı Mozart, Beethoven ve Schubert'in piyano müziğiydi ve hayatı boyunca onların eserleri üzerinde yoğunlaştı. Programlarına dahil ettiği eserler onun müziğe temel yaklaşımını yansıttı; hafif parçalardan neredeyse

tamamen uzak duran repertuarı üç veya dört uzun parça içerirdi. Bay Schnabel, kendini ağırlıklı klasik ekolle tanımlayan bir piyanist olmasına rağmen, Brahms ve daha seyrek olarak Schumann da çalışıyordu.

Bay Schnabel piyanistlerin virtüöz ekolünden değildi ve klavyede herhangi bir teknik gösteriş yapma yoluna asla girmede. Buna rağmen halkın yanı sıra profesyonel müzisyenler ve eleştirmenler de onun çalışmadaki düzgünlüğe hayran oldu. Yorumları, müzikal sağlamlık ve bir bestenin farklı unsurlarını sentezleme becerisiyle tanınabilir. Mantık ve keskin bir biçimsel ayırım, fikirlerine her zaman egemen olmuştur. Özel alanı Beethoven'dır ama kimi uzmanlar onun Mozart ve Schu-

bert çalışmasının çok daha üstün, sadeliği ve ortaya çıkardığı belirgin melodik çizgisi ile emsalsiz olduğunu beyan etmişlerdi.

Lipnik, Karpatlar'da 17 Nisan 1882'de doğan Schnabel önce Hans Schmitt'le, sonra da döneminin büyük piyano eğitimcilerinden Theodore Leschetizky ile çalıştı. İlk sahneye çıkışının başarısının ardından gelen bir dizi turneden sonra öğretime döndü ve 1925-1933 arası Berlin Hochschule'de profesör olarak görev aldı. Berlin'de, Brahms ve Mozart'ın keman sonatlarının editörlüğünü beraber yaptığı ünlü kemancı Carl Flesch'le birlikte resitaller verdi.

Bu ülkede 1921 yılında ilk sahneye çıkışının ardından Bay Schnabel, oturma izni alarak 1935'ten sonra ABD'nin düzen-

li bir ziyaretçisi oldu. 1935'te, Beethoven'ın tüm piyano sonatlarını Carnegie Hall'da yedi konserden oluşan bir seride icra etti. Ayrıca sonatların hepsini Beethoven Sonata Society (Beethoven Sonat Cemiyeti) için kayda aldı. Bu plaklar ilk olarak İngiltere'de H. M.V. markası altında piyasaya sunuldu.

Burada eğitmen olarak çalışan Bay Schnabel aynı zamanda sonatları Simon & Schuster tarafından yayımlanan bir edisyon için hazırladı. Son yıllarda kendini beste çalışmalarına vermişti. İleri seviyede bir müzikal stilde çalıştı ve müzikal felsefesinde tavizsizdi. Schnabel'in besteleri arasında üç senfoni, orkestra için bir rapsodi, beş adet yaylı sazlar dördlüsü, piyano, keman ve çello için bir üçlü ve solo piyano için çalışmalar yer alıyor.”

Artur Schnabel gerçekten de Beethoven'ın 32 piyano sonatının tamamını kaydeden ilk sanatçı olarak tarihe geçti. İngiltere'de H. M. V. plak şirketi tarafından gerçekleştirilen serideki bütün sonatların kaydı 1935 yılında tamamlandı. Bunlar daha sonra Amerika'da RCA Victor markası altında 13 LP'lik bir set olarak yeniden yayımlandılar. 1930'larda bu yana geçen yıllar boyunca bu yorumlar, diğer sanatçıların yorumlarının karşılaştırıldığı bir referans noktası haline geldiler.

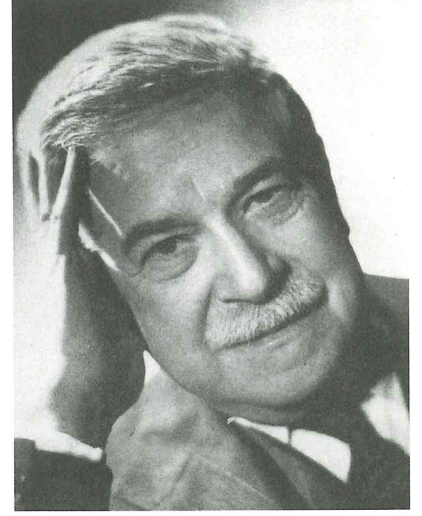
Schnabel, Beethoven'ın bütün sonatlarını bir dizi resital olarak da seslendirdi: 32 sonatı Berlin'de iki, Londra'da bir ve New York'ta bir defa çaldı. Bunların ilki 1927 yılında Berlin'deki *Volksbühne*'de (Halkın Sahnesi) verilen ve yedi matineden oluşan resital dizisiydi.² Daha sonra tüm seti New York'taki Carnegie Hall'da çaldı. Carnegie Hall serisi, 15 Ocak 1936'da Çarşamba günü başladı, yedi hafta boyunca her Çarşamba akşamı verilen konserlerle devam etti ve 26 Şubat akşamında beş

sonatla, Op. 10 No. 5, Op. 14 No. 1, Op. 78, Op. 79 ve muhteşem Op. 111'le son buldu.³ Bildiğimiz kadarıyla halka açık bir resital serisinde Beethoven'ın 32 sonatının hepsini icra eden ilk piyanist, Manchester Hallé Orkestrası'nın kurucusu Anglo-Alman Charles Hallé'dir [1819-1895].⁴ Hallé bunları ilk olarak 1861 yılında, Londra'daki St. James's Hall'da sekiz resitalde icra etmişti.⁵

Schnabel ailesi 1933'te İtalya'ya gitmek üzere Almanya'dan ayrıldı ve birkaç yıl sonra da Amerika'ya yerleşti. Schnabel 1930'lardaki yoğun konser turneleri kapsamında İsviçre'de Zürih ve Lozan'da sahne almasının yanı sıra Londra'da da çaldı. 1931 yılının başında İngiltere'ye dönüp Oxford, Manchester ve daha küçük kasabaların yanı sıra yine Londra'da sahne aldı ve konserlerine sonra Varşova ve Hamburg'da devam etti.⁶

Otobiyografisinde, 1933 yılında ailesiyle Almanya'dan ayrılma önce üç yıl boyunca pek çok turne yaptığını kaydetmiştir. Sanatçı, “İtalya'da, İspanya'da, Yunanistan'da, Türkiye'de, Filistin'de çaldım ve yeni deneyimler edindim” diye yazar.⁷

Elimizde Schnabel'in Türkiye'deki performansları hakkında geniş kapsamlı bilgi yok. Hatta biyografi yazarı César Saerchinger Türkiye gezisi hakkında biraz alaycı bir şekilde “Hiç kimse basın incelemelerini saklamaya zahmet etmediği için bu egzotik izleyiciyi nasıl etkilediğini bilmemiz çok zordur...” diye yazmıştır.⁸ Mevcut bilgiler geniş kapsamlı olmayabilir, fakat hiç yok da denemez. Hatta Saerchinger'in Schnabel'in Türkiye gezisi hakkındaki bu yorumunun ve diğer bazı iddialarının ciddi bir gözden geçirilmeye ihtiyacı vardır.

Artur Schnabel 1945 yılında. (César Saerchinger, *Artur Schnabel, A Biography*, Cassell & Company Ltd., Londra, 1957.)

Saerchinger'in Schnabel biyografisinden

Saerchinger şöyle yazar: "... birçok yönden 'uluslararası' bir sanatçıya dönüşüyordu. 1931 yılının başlarında yine İngiltere'ye gitti ve Londra, Oxford ve daha küçük yerlerde (bu yerlerin arasına ona müziğin sadece 'çölde bir ağaç' olduğunu hissettiren ünlü bir sahil beldesi de vardı) konserler verdi. Londra'daki Queen's Hall, Beethoven ve Brahms resitali için yine dopdoluydu. Buradaki izleyicinin tepkisi Kıta'dakiyle bire bir aynıydı: İzleyiciler, müziğin sihiriyle kendilerinden geçmiş bir biçimde, dikkatle dinlemişlerdi."

"Londra'dan Varşova'ya, Hamburg'a, Yunanistan'a ve oradan da Ortadoğu'ya gitti. Bunu turistik bir gezi olarak gördü ve bu sebeple karısını da yanına aldı. Gerçekten de pek çok yabancı yerde rağbet görmekteydi ve Türkiye de rağbet gördüğü ülkelerden biriydi. İstanbul ve Ankara'da orkestralarla birlikte çaldı ve hem bu şehirlerde hem de taşrada on konser verdi. Hiç kimse gazetelerde çıkan eleştirileri saklama zahmetine katlanmadığı için, ara sıra Schumann ve Brahms'la çeşitlenen Mozart, Schubert ve Beethoven sunularıyla bu egzotik izleyiciyi nasıl etkilediğini bilmemiz çok zordur."⁹

Schnabel'in Ankara ve İstanbul'daki yerel orkestralarla birlikteki konçerto performanslarına ilişkin belgeleri, Türkiye'de verdiği on resitalin afişlerini, program notlarını, eleştirilerini elde etmek gerçekten de pek değerli olurdu. Ama bu husustaki bilgi kıtlığı, ilginin az olması yerine, Schnabel'in on değil, her ikisi de İstanbul'da solo resital olmak üzere Türkiye'de sadece iki defa sahneye çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır.

1930'lu yılların başında başkent Ankara'da klasik müziğin temelleri yeni atılıyordu. Başkentteki Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının kökleri, 19. yüzyılın ilk yarısın-

da İstanbul'da Giuseppe Donizetti (Gaetano Donizetti'nin ağabeyi) tarafından kurulmuş Osmanlı bandosuna uzanmaktadır. Orkestra, 1924 yılında, Atatürk'ün isteğiyle Ankara'ya taşındı ve resmi olarak 1932 yılında "Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası" adını aldı. Bu, 1930'ların başında Ankara'da izleyicilerin karşısına çıkan tek ana orkestraydı. Bu nedenle eğer Schnabel Ankara'da bir orkestrayla birlikte çaldıysa bu orkestra Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'ndan başkası olamazdı. Ne yazık ki Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın arşivlerinde Schnabel'le verilmiş herhangi bir konsere ilişkin bilgi bulunmamaktadır.¹⁰

Ayrıca Schnabel'in Ankara'da solo resitaller verdiğine ve İstanbul'da bir orkestrayla birlikte çaldığına ilişkin bir kayıt da yoktur. "Taşra"da herhangi bir yeri ziyaret ettiği de şüphelidir. Schnabel İstanbul'da sahne aldığı genç Türkiye Cumhuriyeti neredeyse on yaşındaydı. Saerchinger muhtemelen Ortadoğu'daki, büyük ihtimalle Filistin'deki, hükmü sona ermiş Osmanlı İmparatorluğu topraklarını düşünmektedir. Gerçekten de Schnabel Yahudi yerleşim yerlerini ziyaret etmiş; Kudüs'te ve başka yerlerde konserler vermiş ve bu icralar kayıtsızlıkla karşılanmıştı. Filistin'deki konserleriyle ilgili olarak kendisi şöyle demektedir: "Size söylemem gerekir ki; konserlerim pek rağbet görmedi. Halkın zevkine pek uygun değillerdi ve fazla bir coşku uyandırmadılar."¹¹ Saerchinger'in düşündüğü yabancı yerler herhalde bunlar olacak.

Öyle görünüyor ki Schnabel'in Türkiye'de verdiği konser sayısı on değil, sadece ikidir. Yazılı kayıtlar bunların ikisinin de İstanbul'daki solo resitaller olduğunu göstermektedir.¹² Konserler, 14 ve 16 Mart

1931 yıllarında gerçekleşmişlerdir. Artur Schnabel'in 14 Mart 1931'de, İstanbul Beyoğlu'nda (eski Pera) Fransız Tiyatrosu'ndaki ilk resitalinin programı aşağıdaki gibidir:

F. Schubert

Sonat, Si bemol majör D. 960

J. Brahms

4 Klavierstück Op. 119: 3 Intermezzo (B minör, E minör, C majör) ve Rapsodi Mi bemol majör

W. A. Mozart

Sonat No. 8, La minör K. 310

L.-v. Beethoven

Sonat No. 21, C majör Op. 53

'Waldstein'

16 Mart 1931'de aynı mekândaki veda resitalinin programı ise şöyledir:

J. Brahms

Sonat No. 3, Fa minör Op. 5

W. A. Mozart

Sonat No. 12, Fa majör K. 332

L.-v. Beethoven

Sonat No. 31, La bemol majör Op. 110

Sonat No. 32, Do minör Op. 111

Görüldüğü gibi Schnabel İstanbul'daki resitallerinde hiç Schumann çalmamıştır. Ayrıca İstanbullular Schnabel'in resitallerini yakından takip ettiği gibi, yerel basın eleştirilere de yer vermiştir. Üstelik bu resitaler hakkında yazan kişi, büyük Oryantalist, birinci sınıf yazar ve iyi bir müzisyen olan Hellmut Ritter'den başkası değildi. Schnabel'in ziyaretine ilişkin olarak, bir hayli gösterişli anlatımı ile kaleme aldığı değerlendirmeler, bir İstanbul gazetesinin üç farklı sayısında yer alır¹³. Bu yazılar Schnabel'in Türkiye'de sadece İstanbul'daki iki resitalde sahneye çıktığına işaret etmektedir.

Hellmut Ritter

Saygın Alman Oryantalist Prof. Hellmut Ritter [1892-1971], İslam dünyasının tarih ve kültür araştır-

maları üstadı ve bu konularda çok sayıda araştırma yayınının yazarıydı. Ritter aynı zamanda ehil bir müzisyendi. Richard Walzer tarafından ölüm ilanında Ritter için "derin ve incelikli bir hassasiyete sahip bir sanatçı, seçkin müzisyen" sözleri kullanılmıştır.¹⁴ Ritter, 1927'den 1949'a kadar İstanbul'daki Deutsche Morgenländische Gesellschaft'ın başındaydı. 1935'ten itibaren aynı zamanda İstanbul Üniversitesi'nde profesörlük yapmaya başladı. Daha sonra Frankfurt'ta yaklaşık on yıl geçirdikten sonra 1957'de İstanbul'a döndü ve emekliliğine ve 1969'daki Almanya'ya nihai dönüşüne kadar araştırmalarının çoğunu İstanbul'da yürüttü.

Ritter tam bir anti-faşistti. 1930'ların başında başlamış olan Doğu'ya toplu göçün, yani Nazi Almanyası'ndan Türkiye'nin göreceli güvenliğine kaçan siyasi göçmenler akınının ateşli bir destekçisiydi. Bunlar arasındaki müzisyen mültecilerin en meşhurlarından birisi, Amar-Hindemith yaylısazlar dördlüsü üyesi olarak ün yapmış olan Macar virtüöz kemancı Licco Amar'dı. Gayet iyi bir viyolonselci olan Ritter'in Türkiye'deki yaylı sazlar dördlüsünde Amar ilk kemandaydı. Grup sık sık halka açık konserler veriyordu. Kayıtlara göre Amar'ın Yahudi olması dördlünün bir performansına gelen Hitler'in Ankara elçisini çileden çıkartmıştır.^{15 16}

Ritter'in yayınları çok geniş kapsamlıdır. Eserlerinin toplu listesi içinde 26 kitap, 100'ün üzerinde makale ve 220'nin üzerinde değişik uzunluklardaki inceleme yazısı bulunmaktadır.¹⁷ Bu incelemeler arasında 332-334 sayı ile verilenler, Ritter'in İstanbul'da yayımlanan günlük gazete *Türkische Post* için kaleme aldığı üç makaledir. Bu makaleler, Artur Schnabel'in İstanbul'a yapacağı ziyaret üzerine ve şehirde verdiği iki resitalin değerlendirmesine ilişkindir:

"Artur Schnabel," *Türkische Post*. 6. Jahrg., No. 67, 9.3.1931.

"Das erste Konzert von Artur Schnabel," *Türkische Post*. 6. Jahrg., No. 74, 16.3.1931.

"Das Abschiedskonzert von Artur Schnabel," *Türkische Post*. 6. Jahrg., No. 76, 18.3.1931.

Schnabel hakkındaki Türkische Post yazıları

Türkische Post, 3 Mart 1931 gibi erken bir tarihten itibaren Schnabel'in gelecek konserlerine ilişkin ilanlar ve biletler için günlük tanıtımlar yayımlamaya başlamıştı.

Sanatçının İstanbul'daki ilk resitalinden bir hafta önce Ritter, *Türkische Post*'ta Schnabel hakkında renkli bir üslupla şu tanıtıcı yazıyı yazıyor:¹⁸

"Artur Schnabel

Bu ayın 14'ü ve 16'sında Artur Schnabel iki piyano resitali için Fransız Tiyatrosu'nda sahne alacak. Meşhur Alman piyanistin ziyareti şehrimizin müzik-severleri için dört dördlük bir olaydır çünkü Schnabel sadece günümüzün en önemli virtüözü olmakla kalmıyor, aynı zamanda bu fevkalade piyanist, pek çokları tarafından yaşayan piyanistlerin tek kelimeyle en iyisi olarak değerlendiriliyor. Beethoven, Mozart ve Schubert'in büyük, klasik piyano eserlerini yorumlayışı kesinlikle emsalsiz olup tartışma götürmez bir azametle dimdik ayakta durmaktadır.

Onu diğer sanatçılardan daha meşhur kılan ve katıksız virtüozluk seviyesinden öte yücelten özelliği, bilhassa kesinlikle Alman müzik kültürünün meyvesi olarak adlandırabileceğimiz bir yetenekle, seslendirdiklerinin muhtevisiyatını, içsel biçimin son gizemine kadar ele geçirebilmesidir. Ayrıca eserin ruhunu tamamen kavrayıp subjektivitenin son zeresini bile yok ederek

onları yalın, insana yakın ve aynı zamanda esasına sadık kalarak betimleme hassası da mükemmeldir. İnsan onu dinlerken –en azından onu dinleme imtiyazını elde ettiğimiz zamanlarda bizim tecrübe ettiğimiz budur– yorumun gerçek virtüozluk gerektiren yönlerini tamamen unuttur ve seslendirilen eser çok daha yüksek bir düzeyde ve empatinin son sınırına kadar dayanan derin bir anlam kazanır.

Kendi besteleri –tuhaf bir tezatla– bütünüyle alışılmışın dışında ve atonal olan Artur Schnabel, Alman piyano müziğinin yıldızı ve onu layığıyla temsil eden tek sanatçısıdır. Büyük klasik piyano yapıtlarının onun elindeki yorumu günümüzde mükemmel ve bu alanda son söz olarak değerlendirilmektedir.

Şimdi 38 yaşında olan Artur Schnabel sanatsal gücünün zirvesindedir. Buraya geldiği için çok memnunuz; Alman müziği ve Alman müzik icra tarzının giderek daha fazla takdir edildiği şehrimizde, izleyici olarak karşısında umduğu duygudaş izleyici kitlesini bulacağını düşünüyoruz.”

Bu ilk gazete makalesinden anlıyoruz ki, Ritter, Schnabel’in Avrupa’da başka bir performansına dinleyici olarak katılmıştır ve sanatçının yorumunun derinliğine büyük saygı duymaktadır.

Schnabel’in 14 Mart 1931 tarihli İstanbul’daki ilk resitalinden iki gün sonra, Ritter’in bu ilk performansına ilişkin değerlendirme yazısı *Türkische Post*’ta yer aldı:¹⁹

“Artur Schnabel’in ilk konseri

Kibar, minnetkâr ve coşku- lu bir izleyici, meşhur fakat yine de gizemini saklayan piyanist Artur Schnabel’in performansını dinlemek üzere Cumartesi

günü, Fransız Tiyatrosu’nda toplandı. Ustanın, ‘beğeniler’e veya izleyicinin el üstünde tutulan alışkanlıklarına ödün vermeyen kararlı yorumunun takdir edilip edilmediğini ve dolayısıyla ne tepki gösterildiğini merak edebilirsiniz. Şunu bilmelisiniz ki, Schnabel’in başarısı, yalın bir biçimde asilleşen bir müziği gerçek müzikseverlerin doğal içgüdüleriyle nasıl daha kolay takdir edeceğine dair iyimser inancında ve bu ülkenin sanatseverlerine olan güvencinde ne kadar haklı olduğunu kanıtlamıştır.

Bizler dinleyici olarak her açıdan zengin bir biçimde mükafatlandırıldık. Schnabel’in daha ilk başta sunduğu, Schubert’in ölümünden sonra yayımlanan Si bemol majör Sonat, ancak mucizevi ve onun sanatına aşına olanlar için bile bir sürpriz olarak algılanabilirdi. Yerilen ve piyano sanatçıları arasında, ‘uzunluğu’ ve kısmen tekdüzeliği (en kibar şekliyle söylemek gerekirse) sebebiyle zor olarak değerlendirilen bu yapıt onun ellerinde büyüleyici, çok renkli, şaşılacak derecede güzel bir esere dönüştü ve –gerçek bir Schubert perspektifinden– izleyicinin son notaya değin nefes almaksızın dinlediği, ulvi bir bütünlükte duygusal bir şekile girdi. Sıcak, hareketli bir sağanak yağış, en önemsiz karakterlere ve hareketlere kadar tüm parçayı kapladı ve onlar da böylesi büyük bir sevgiye boğulmanın karşılığı olarak minnetle parlamaya başladılar. Önceden gri kumlar gibi görünen şeyler daha sonra altın ve kıymetli taşlar olarak ışıldamaya başladılar.

Bu sonattan sonraki dikkat çekici ölçüde canlı alkışlar gösterdi ki, bu icra izleyicinin büyük çoğunluğu için bir sürpriz ve ifşa niteliğindedir. – Schubert’in müziğini Brahms’ın üç Inter-

Voranzeige I

Am Sonnabend den 14. und Montag den 16. März um 18.30 Uhr spielt im Französischen Theater der berühmte Berliner Pianist.

Arthur Schnabel

Kartenvorverkauf an den Schaltern des Theaters.

3 Mart 1931’den itibaren Schnabel’in İstanbul’daki ilk resital günü olan 14 Mart 1931’e kadar *Türkische Post*’ta yayımlanan günlük duyuru.

Morgen, Montag, den 16. März
18 Uhr 30
im Französischen Theater
Abschiedskonzert
des gefeierten Pianisten
Arthur Schnabel.

Artur Schnabel’in İstanbul’daki ikinci resital günü olan 16 Mart 1931’den bir gün önce *Türkische Post*’ta yayımlanan duyuru.

mezzi (Si minör, Mi minör ve Sol majör) ve Mi bemol majör Rapsodisi takip etti. İlk Intermezzo, yapayalnız hisseden ve iç dünyasına odaklı bestecinin ağır melankoli duygularını ifade ediyor-sanki ondan önce gelen üç büyük ustanın varlığının yükü ile kederle teslim olup kendini aramaya ve teselliye kendi iç dünyasında bulmaya dönmüş gibi.

Mozart'tan La minör sonat –ebediyen gülümseyen, neşeli genç tanrı efsanesini kendi başına yok etmeye yetecek karakterdeki Usta'nın bu ilk trajik sonatı– Schnabel tarafından eserin hak ettiği biçimde erkeksi bir yaklaşımla çalındı. Bunun sonucunda mükemmel olarak ortaya çıkan şey, asabi bir telaşın yönlendirdiği bir devinimin içindeki son bölümde zaman zaman kendini göstererek puslu bulutları delen güneşin keyifli ışınlarının verdiği mutluluktur.

Schnabel'in Waldstein Sonatı yorumu uzun zamandır ustalığının üstünlüğü ile ün yapmıştı; buna rağmen her yeni icrası hâlâ yeni bir şeyler sunmakta ve bu itibarla yeni bir gelişim teşkil etmektedir. Sanatçı her zaman ki gibi, virtüöz pasajları göz kamaştırıcı bir konser performansı sunma amacıyla kullanmak yerine, bunları tamamen anlatımın emrine soktu. Şeytani bir saldırganlık seli, uçurumların ötesindeki son derece tehlikeli kovalamacada zaferin kaçınılmazlığını vurguladı. Bunun ardından eserde ilk önce yer alan ama bestecinin fazla gevşek bularak olan Adagio'nun yerine kullandığı maskülen tefekkür dolu geçiş, dinleyiciyi Rondo'nun muhteşem şarkısına ulaştırdı. Diğer sanatçıların aksine Schnabel burada Beethoven tarafından belirlenmiş pedal direktiflerinden korkusuz bir biçimde ayrılarak,

armonik değişiklikleri son derece cüretkâr bir şekilde ortaya çıkardı. (Ullstein yayınevinden temin ettiği sonatlarla mukayese etmek gerekiyor.) Sonuç olarak, özel bir resimsel etkiye erişildi: Enfes tema, sanatçının kendisi tarafından da ifade edildiği üzere sol elin rüzgâr arpı hafifliğindeki eşliğinde açılıp yayılan bir 'polen bulutu' içinde kendisini gösterdi. Fakat elbette ki, bu piyano performansının muhteşem büyüsunü oluşturan şu veya bu küçük fikir veya efektlerin varlığı değildi; daha ziyade münferit öğeleri bütüncül bir perspektifle kucaklayarak olağanüstü güçlü ve etkili bir yapı oluşturan, ama bu arada en küçük fikirleri bile unutmadan onların ışıldamalarını sağlayacak bir zenginlik yaratmasıydı. Bir sonraki konserini sabırsızlıkla beklemekteyiz.”

Schnabel'in resitallerinin her ikisi de, İstanbul'daki Alman camiasının düzenli olarak konserler sunduğu 'Teutonia Salonu'nda değil de, ticari bir etkinlik mekânı olan İstanbul'daki 'Fransız Tiyatrosu'nda yer almıştır.

Schnabel'in resitallerinin yer aldığı mekân

Schnabel'in resitallerinin yapıldığı 'Fransız Tiyatrosu' ('Kristal Palas' adıyla da bilinir) İstanbul'da yapılan ilk tiyatrolardan biriydi. 1827'de Giustiniani adındaki bir Cenevizli tarafından inşa edilen yapı, 1831 yılında yandı; hemen ardından yeniden tasarlanıp tekrar yapıldı. 1930'lara kadar geçen yüzyıl boyunca birkaç yangın tehlikesi geçirmiş, aynı cadde üstünde birkaç yüz metre ötede yer alan baş rakibi Naum Tiyatrosu'nu tahrip eden 1870 yılı Haziran'ındaki büyük Pera yangınına sağ salım atlatmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında tekrar inşa edilerek Türk oyunlarının yanı sıra, pek çok Avrupa dramatik ve lirik

oyuncu topluluğun da sahneye çıktığı bir etkinlik mekânı olarak kullanılmıştır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarındaki en meşhur dramatik çalışmalar ve filmlerden bazılarının İstanbul prömiyerleri burada yapılmıştır. Salon pek çok kere yönetici ve vasıf değiştirerek, bazen tiyatro, bazen de sinema olarak işlev görmüştür. 1999'da binanın içini tahrip eden bir diğer yangından sonra tiyatro tamamen kapatılmıştır. Günümüzde gece kulübü olarak faaliyet göstermektedir.

Fransız Tiyatrosu, İstanbul'un Beyoğlu (eski Pera) semtinde, İstiklal Caddesi üzerinde, 1912 yılında inşa edilmiş günümüz St. Antoine Katolik Kilisesi'nin tam karşısında konumlanmıştı. Tiyatroya giriş, bugün 'Elhamra Pasajı' olarak bilinen pasajdan geçerek yapılmaktadır. Tiyatroya, her iki yandan bir zemin katıyla ve salonun girişine yönlendiren asma kattaki dükkânlarla desteklenen, sokak seviyesindeki bir geçiş yolundan ulaşılır. Tiyatro, aynı yerde 1861 yılında inşa edilen balo salonunun girişindeki muazzam cam süslemelerden dolayı aynı zamanda 'Kristal Palas' ('Palais de Cristal') olarak da bilinirdi. İlk zamanlarında balo salonunun girişi, 16 gaz lambasıyla aydınlatılan ve üst katı destekleyen 18 kolona yönlendiren bir koridordu. Orijinal tiyatro, bir balkon veya bir paradisi olmaksızın, İtalyan stilinde inşa edilmişti. Bir nal şeklinde ve altı katlı olan yapıda, her birinde sekiz kişi ağırlayan 26 adet loca mevcuttu. Localar, resimlerle süslü, kubbeli bir tavana sahip ana parter çevreliyordu. Tiyatro, heybetli heykeller, kadife ve altın parıltılı süslemeler ve bazı süslü deri koltuklarıyla lüks bir biçimde dekore edilmişti.^{20 21}

Artur Schnabel'in 16 Mart 1931'de İstanbul'daki ikinci ve son resitali yine Fransız Tiyatrosu'ndaydı. Ritter, *Türkische Post*'un 18 Mart 1931 tarihli sayısında bu konser hakkında şöyle yazıyor:²²

“Artur Schnabel’in veda konseri

Artur Schnabel’in ikinci piyano resitali, müziğin özüne çok yaklaştığımız, bizi olağanüstü angaje eden, müzik dünyasının ve müzik deneyimimizin o unutulmaz önemli anlarından birini oluşturdu. Böyle durumlarda eleştirmen eleştirmen olduğunu unuttur, şaşar kalır, ama bunu itiraf etmekten çekinmez, düşünceleri hayranlığa dönüşür ve bu hayranlık da onu sarhoş eder. Neticede eleştirmen sanatçının hangi yönünü övse doğru olur? İcranın kristal gibi parlayıp ışıldayarak, belirsiz veya bulanık hiçbir şeye izin vermeden, büyük ustaların yalnızlık dolu son eserlerindeki kapkaranlık derinlikleri aydınlatmasını mı? Kaprisli sıçramalarla dile gelen fikir hazinesinin yanar döner bir şekilde Brahms’ın romantik ilk dönem çalışmasındaki düşünceleri birbirine bağlayarak Fa minör Sonat’ı hayata getirmesini mi? Her piyano öğrencisi tarafından tanınan (hepsi tarafından aslında ‘bilinmese’ de) tipik bir rokoko parçası olan Mozart’ın Fa majör Sonatının inciler dökülür gibi çalınmasını mı? Narin yapılı Opus 110 Füg’ün hüznü ama adeta bir yeniden doğuşun verdiği keyifle hareket kazanan yorumunun, içe işleyen sıcaklığını ve anlatım gücünü mü? Burada bir doruğa ulaşılmıştır; bu eserlerin daha iyi çalınması mümkün görünmüyor.

Akıllarından bir önceki icradaki son iki imgeyi atamayan bazı dinleyicilere bu yeni duyguları kavramak zor gelmiş olabilir. Şunu unutmayın ki, ustanın yüz yılı aşan bir süredir tartışma konusu olan icra geleneği üzerine düşüncelerini, özellikle daha küçük topluluklara verdiği konserlerde sohbetleri ile dile getir-

diği şekilde dinlemek mümkün olsa, bu konuda izleyicinin hiçbir şüphesi kalmayacaktır. Her şeyin çok iyi düşünülmüş ve sanatçının duygu süzgecinden geçirilmiş olduğu gerçeğine inanarak, bu son sonatların gizemini paylaşmak üzere kendimizi bu rehberle teslim etmenin yapabileceğimiz en iyi şey olduğunu bilmeliyiz.

Üstelik sanatçımız rehberliğinde ne kadar da usta! Opus 111 Arietta’nın basit motifinin muhteşem ve öfkeli başlangıcı bizi bir tapınağın giriş kapısına kadar getirir. Sonra kapı açılır; her bir çeşitlemeyle yeni bir perde kalkar ve sıkıntılı düşler içindeki dinleyici, kendini dünyevi yaşamın tamamen geride kaldığı metafizik yerlerde bulur. Normal hayatta işitilemeyecek sesleri duymak mümkündür artık. Bunun ardından bizi buralara götüren rehberle karşı hissettiğimiz duygu yürekten bir minnettir. Bu konser değerlendirilmesini içten bir şükranla bitirirken, Artur Schnabel’in güzel kentimize yaptığı bu ilk ziyaretin son olmamasını temenni ediyoruz.”

Artur Schnabel’in 1931 Mart’ında iki resital verdiği İstanbul’daki Fransız Tiyatrosu salonunun 19. yüzyılın ortalarındaki görünümü. Süslemeler, İstanbul’un İngiliz Büyükelçisi tarafından düzenlenmiş bir baloya aittir. (Metin And, *Türkiye’de İtalyan Sahnesi, İtalyan Sahnesinde Türkiye*, Metis Yayıncılık, İstanbul, 1989, s. 51.)

Artur Schnabel'in 1931 yılında sahneye çıktığı Fransız Tiyatrosu'na ev sahipliği eden İstanbul Beyoğlu'ndaki Elhamra Pasajı'nın günümüzdeki dış görünüşü.

Schnabel'in İstanbul'da kullandığı piyano

Schnabel İstanbul'da büyük bir ihtimalle Bechstein marka bir piyanoyla çalmış. Otobiyografisinde 1933 yılına kadar Amerika'da Steinway piyano kullanmak istediğinde sanatçıya bunun için tüm dünyada Steinway piyano kullanması gerektiğinin söylendiğini belirtiyor. 1933 yılında Boston'da gerçekleşen Brahms Festivali'nde çaldığında kullandığı Bechstein piyanosu, bir piyano akorcusu ve ikinci bir piyanoyla birlikte, özel olarak bu etkinlik için Almanya'dan gönderilmiş. Schnabel'e göre "Birinin, muhtemelen bir rakip şirketin, Bechstein piyanolarının farklı iklimlere dayanmadığı şeklinde bir söylenti yaydığını düşünüyorum. Bu söylenti pek de inandırıcı değil çünkü Bechstein piyanolarını Avustralya, Rusya, Türkiye, Yunanistan ve Norveç gibi, tropikalden arktığe kadar bütün iklimlerde kullandım, performansları her zaman aynıydı."²³

Ek kaynaklar

Artur ve Therese Schnabel'in oğlu Karl Ulrich Schnabel [1909-2001] de başarılı bir piyanist ve

eğitimciydi. Karl Ulrich'in kızı Ann Schnabel-Mottier ve kocası Dr. François Mottier günümüzde Mary Virginia Foreman Le Garrec'in [1908-2012] desteğiyle kurulan Schnabel Müzik Vakfı'nın başkan yardımcısı ve genel başkanı olarak görev yapmaktadırlar. Vakıf, Artur Schnabel'in ve tüm Schnabel ailesi sanatçılarının müzikal mirasını muhafaza etmeyi ve yaşatmayı amaçlar. Dr. Mottier, Artur Schnabel ve karısı arasındaki 50 yıla yayılan yazışmaların tamamına sahip. Kendisi benim için bu yazışmaları tarama nezaketini gösterdi. Ne yazık ki koleksiyonun 1931 Mart'ı kapsayan bölümünde İstanbul gezisine dair herhangi bir mektup, not veya program mevcut değil. Bunun sebebi herhalde Schnabel ve eşinin birlikte seyahat etmesi olmalı; yani büyük bir ihtimalle Sacherlinger, Artur Schnabel'e bu gezide karısının eşlik ettiğini söylerken yanlışlık yapmıyor.

Artur Schnabel'in arşiv materyallerinin saklandığı Berlin'deki *Akademie der Künste*'nin Musikarchiv'inde de Artur Schnabel'in 1931 yılındaki Türkiye konserlerine ilişkin herhangi bir belge, program notu, eleştiri, gazete kupürü veya diğer bir belge bulunmamaktadır.²⁴ Aynı şekilde, ABD Kongre Kütüphanesi'nde bulunan, *Mary Virginia Foreman Le Garrec Koleksiyonu*'ndaki Artur Schnabel belgeleri, Schnabel'in İstanbul'daki performanslarına dair herhangi bir materyal içermemektedir.²⁵ *Deutsches Archäologisches Institut İstanbul* ve *Orient-Institut İstanbul*'daki araştırmaları da Schnabel'in İstanbul gezisiyle ilgili ek belge sağlamakta başarısız oldular.^{26,27}

Piyanistimiz Hülya Tarcan [1949-] babası Bülent Tarcan'la annesinin, Schnabel'in İstanbul resitallerinden birine gittiklerine dair Tarcanların evinde geçen konuşmaları hatırlıyor; fakat ne yazık ki onun da elinde etkinlikten kalan bir

hatıra belge mevcut değil. Bülent Tarcan [1914-1991] üstün yetenekli bir besteci ve aynı zamanda beyin cerrahıydı; yani birden fazla uğraşta başarı gösteren ve eşine ender rastlanan insanlardandı. Kendisi 'Türk Beşleri' olarak bilinen gruptan sonra gelen Cumhuriyet'in ikinci kuşak bestecilerindendir. Tarcan'ın eğitimleri arasında Karl Berger, Cemal Reşit Rey ve Adnan Saygun yer almıştı. Ardında solo piyano ve şan eserlerinin yanı sıra orkestra, oratoryo, bale müziği için yapıtlar bırakan Tarcan'ın eserleri genellikle Türkiye'nin değişik bölgelerine ait geleneksel halk müziğinden esinlenmiştir. Hülya Tarcan'ın hatırladığına göre Bülent Bey Schnabel'in performansını Ritter'den daha az beğenmiş.

Türk Filarmoni Derneği'nin Mustafa Kemal Atatürk'ün 100. doğum yıldönümünde yayımlanan bir kitapçığında da Schnabel'in ziyaretinden bahsediliyor. Bu kitapçık, Cumhuriyet'in ilk yıllarında opera, bale ve klasik müzik alanında yapılan reformlara dair basılmış makaleleri içermektedir. Ali Emel Tacar'ın "Müzik Değişimi Yıllarında İstanbul" adlı makalesi, Üst Düzeyde Sanat Olayları başlığı altındaki bölümde aşağıdaki paragraflara yer vermektedir. Burada Schnabel'in resitallerinden bahsedilmesinin yanı sıra Fransız Tiyatrosu'nun da bir tarafı yer alıyor:²⁸

"30 ve 40'lı yıllarda, İstanbul, davet olunan Uluslararası üne sahip tiyatro, operet, bale grupları ve birçok müzik virtüozları nedeniyle üst düzeyde sanat olaylarını izleme olanağını bulmaktaydı.

Beyoğlu'nda, Majik ve Saray Sinemaları, Taksim Gazinosu ve özellikle Fransız Tiyatrosu, bu gibi değişik kültür hareketlerinin İstanbul'da yerleşmesine önderlik ediyorlardı.

Fransız tiyatrosu, yaklaşık

olarak 500 seyirci alabilirdi. Tiyatroyu M. Arditi adında, sanat dostu bir yurttaş işletirdi. Arditi, başarılarımı, seyircilerime daima en iyisini takdim etmeye borçluyum sözlerini tekrarlardı.

Bu yıllarda Fransız ve Viyana operetleri sık sık, Comedie Française artistleri, başlarında en önemli societaire'leri de bulunmak suretiyle her yıl, İstanbul'a gelir, klasik ve çağdaş, o yıllarda, ülkelerinde sahneye konulan yapıtları tekrarlardı. Ayrıca edebiyat ve şiir matinelere tertip ederlerdi. Bu sanatçıların önemlerini belirtmek amacı ile birkaç isim verelim:

Tiyatroda: Cecile Sorel, Marie Bell, Mme Marie Thérèse Pierrat, Robinne, Alexandre, Charles Boyer, André Luguët, André Brunot.

Balet olarak: Loie Fuller topluluğu (Çağdaş Balet'in kurucusu) Vincenzo Escudere Flamingo grubu.

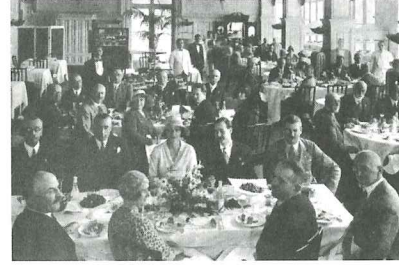
Müzik dalında ise yine bir kaç isim: Rosenthal, Heifetz, Szigetti, Cortot, Rubinstein ve Beethoven'in ünlü yorumcusu Arthur Schnabel.

Bu sanatçılar iki veya üç gece ayrı ayrı programları bizlere sunarlardı.

Beyaz boyalı, kırmızı kadife koltukları olan tiyatro salonunda bu sanat olaylarını sürekli olarak izleyenler arasında, kentten en tanınmış kişilerini görmek olanak içinde idi."

Schnabel İstanbul'dan ayrıldıktan sonra

Saerchinger şöyle diyor: "Dönüş yolculuğunda, müstakbel arkadaşı Dimitri Mitropoulos'un oldukça kültürlü üst sınıfla tanınan şehri Atina'ya gitti."²⁹ İstanbul basınında da bu ziyaretle ilgili bir haber bulunmaktadır. *Türkische Post*'ün 29 Mart 1931 tarihli sayısında, *Schnabel'in*

1931 yılında, İstanbul Pera Palas'ta bir akşam yemeği. Pera Palas, İstanbul'u ziyaret eden kalburüstü insanları ağırlayan lüks bir oteldi. Burada kalan misafirler arasında Agatha Christie, Sarah Bernhardt, Mata Hari, Ernest Hemingway ve Kraliçe II. Elisabeth gibi ünlüler bulunmaktaydı. Artur Schnabel ve karısı da İstanbul gezileri sırasında büyük bir ihtimalle burada kaldılar.

Atina'daki başarısı başlığını taşıyan, 26 Mart 1931 tarihli bir haber bültenine göre: "Atina sosyetesinin önde gelenlerini bir araya getiren Alman piyanist Artur Schnabel'in onuruna, Alman büyükelçi Lord von Kardorff tarafından büyük bir resepsiyon verildi. Bayan Venizelos, Dışişleri Bakanı Michalokopoulos, Chamber Sophulis'in Başkanı, Avusturya Büyükelçisi Dr. Guenther ve Macar Bakanı von Moldovanyi resepsiyonda hazır bulunmaktaydı.

Bay Schnabel, Atina'da muhteşem başarılar elde ediyor. Son iki konserinde karşısında izleyicilerin bitmez tükenmez alkışlarla inlediği kalabalık bir salon buldu."³⁰

Türkische Post'ün 8 Mart 1931 tarihli sayısında, yani Schnabel'in İstanbul'daki ilk resitalinden birkaç gün önce, ilginç bir haber daha yer alıyor. Bu haberde, Artur Schnabel'in Fransız Tiyatrosu'ndaki ilk resitaliyle aynı gün olan 14 Mart'ta İstanbul'daki Alman cemiyyetine ait Teutonia Salonu'nda yapılması planlanan sezonun 7. konserinin ayın 21'ine erteleneceği duyuruluyor. Tabii ki bunun nedeni İstanbullu müzikseverlere Schnabel'i dinleme fırsatını tanımaktı. Ayın 21'indeki Teutonia Salonu konseri ise Erika Voskow (piyano), Joseph

Zirkin (keman) ve David Zirkin (viyolonsel) tarafından seslendirilen piyano üçlülerinden oluşuyordu: Schubert'in Si bemol üçlüsü, Anton Rubinstein'in Re majör üçlüsü ve Dvorak'ın Dumky üçlüsü.

Hoş bir tesadüf neticesi bu ertelenmiş etkinlikle aynı tarihte, yani 21 Mart 1931 akşamında Fransız Tiyatrosu, Türk klasik müziğinin seçkin besteci ve şarkıcısı, sevilen müzisyen Münir Nurettin Selçuk'un [1900-1981] bir konserine ev sahipliği yaptı.³¹

Teşekkürler

Bana veri sağlama, sorularımı yanıtlama, arşiv taraması ve çeviriler konusunda büyük yardımları olan François Mottier, Aydın Karlıbel, Yüksel Koptagel, Hülya Tarcan, Seher Tanrıyar, Thijs van Dorssen, Andreas Schachner, Anouk Jeschke, Astrid Menz, Kevin LaVine, Özlem Özarpacı, Max Schott, Jacqueline Langley ve CSO Arşiv personeline içtenlikle teşekkür ederim.

NOTLAR

- 1
New York Times, 16 Ağustos 1951, s. 24.
- 2
Artur Schnabel, *My Life and Music*, Dover Publications, New York, 1988, ss. 97, 106.
- 3
New York Times, 16 Ocak & 27 Şubat 1936.
- 4
Therese M. Ellsworth ve Susan Woltenberg (Ed.), *The Piano in Nineteenth-century British Culture: Instruments, Performers and Repertoire*, Ashgate Publishing, 2007, s. 187.
- 5
Charles Hallé aynı zamanda Beethoven programları arasına şan eserleri de serpiştirdi. Beethoven serisinin popülerliğini, 1870 yılı itibarıyla Hallé'in St. James's Hall'da bütün seriyi en azından on defa

- icra etmiş olması kanıtlar. Hallé onuncu seri için, Sol majör ve Sol minör Op. 49 sonatlarını, 'nispeten ehemmiyetsiz karakterleri ... onları böyle bir performans için uygun-suz kılıyor' diyerek çıkardı. Bunun yerine, ilk önce 'Waldstein' sonatı için tasarlanmış olan Fa majör, WoO 57 Andante favori'yi, ve Do minör, WoO 80 Bir Orijinal Tema Üzerine 32 Çeşitleme'yi koydu (*The Musical World*, Londra, 30 Nisan 1870).
- 6
César Saerchinger, *Artur Schnabel, A Biography*, Cassell & Company Ltd., Londra, 1957, ss. 215-7.
- 7
Schnabel, *My Life*, s. 100.
- 8
Saerchinger, *Schnabel*, s. 217.
- 9
Saerchinger, *Schnabel*, s. 217.
- 10
Türkiye Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Arşivleri (kişisel görüşme), Haziran 2013.
- 11
Schnabel, *My Life*, ss. 100-1.
- 12
Türkische Post, İstanbul, 9, 16, 18 Mart 1931.
- 13
Türkische Post, İstanbul.
- 14
Richard Walzer, "Hellmut Ritter: 27.2.1892 - 19.5.1971," *Oriens*, Cilt 23-24, 1974, ss. 1-6.
- 15
Thomas Lier, "Hellmut Ritter in İstanbul 1926-1949," *Die Welt des Islams, New Series, The Early Twentieth Century and Impact on Oriental and Turkish Studies*, Cilt 38, Sayı 3, 1998, ss. 334-385.
- 16
Kader Konuk, *East West Mimesis: Auerbach in Turkey*, Stanford University Press, 2010, s. 109.
- 17
Ernst A. Gruber, "Verzeichnis der Schriften von Hellmut Ritter," *Oriens*, Cilt 18/19, 1965/1966, ss. 5-32.

- 18
Türkische Post, İstanbul, 9 Mart 1931.
- 19
Türkische Post, İstanbul, 16 Mart 1931.
- 20
Metin And, *Türkiye'de İtalyan Sahnesi, İtalyan Sahnesinde Türkiye*, Metis Yayıncılık, İstanbul, 1989, ss. 47-8.
- 21
Münevver Eminoğlu (Ed.), *Bir Beyoğlu Fotoromanı: Beyoğlu 1870 - 2000 A Beyoğlu Photoromance: A Monograph on a Legend*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 127.
- 22
Türkische Post, İstanbul, 18 Mart 1931.
- 23
Schnabel, *My Life*, s. 189.
- 24
Anouk Jeschke, Musikarchiv, Akademie der Künste, Berlin (kişisel görüşme).
- 25
Kevin LaVine, Kıdemli Müzik Uzmanı, Kongre Kütüphanesi, Müzik Bölümü (kişisel görüşme).
- 26
Andreas Schachner, Deutsches Archäologisches Institut İstanbul (kişisel görüşme).
- 27
Astrid Menz, Orient-Institut İstanbul (kişisel görüşme).
- 28
Ali Emel Tacar, "Müzik Değişimi Yıllarında İstanbul," *Atatürk Türkiyesi'nde Müzik Reformu Yılları; Opera, Bale, Senfonik Müzik*, Filarmoni Derneği Yayınları, İstanbul, 1982, s. 18-29.
- 29
Saerchinger, *Schnabel*, s. 217.
- 30
Türkische Post, İstanbul, 29 Mart 1931.
- 31
Akşam Gazetesi, İstanbul, 21 Mart 1931.